

Kitabiyat

Safevilerden Kaçarlara Kadar İran ve Rus İlişkilerinin Belgeleri,
çev. Rahim ve Behruz Moselmaniyan Kobadyani,
ed. E. Hüseyin Ahmedî, Tahran,
Merkezi Esnad ve Tarihi Diplomasi, 2008, 615 s.

Mohammad Razzaghi*

Anadolu ve Orta Asya arasında yer alan, kadim bir tarihe malik olan İran, tarih boyunca birçok medeniyet ve devlete ev sahipliği yapmış,¹ çeşitli ülkelerle ilişki kurmuştur. Bunlardan biri de Rusya'dır. Bu yazıda kısaca İran-Rus ilişkilerinin tarihinden söz ettikten sonra bu ilişkilerin tarihi bakımından önemli gördüğümüz bir eseri tanıtacağız.

Moğollardan sonra Safevî dönemi İran için altın dönem sayılır. İki devlet arasındaki diplomatik ilişkiler, 1521 yılında Şah İsmail'in Rusya Çarı III. Vasili'ye elçi göndermesiyle başlamıştır. 1586 yılına gelindiğinde, İran ve Rusya arasında sürekli diplomatik ilişkiler kurulmuştur.² Şah Abbas, 1592 senesinde bir ticari heyeti Moskova'ya gönderir. Çarlık Rusya ise 3 sene sonra İran sarayına bir elçi izam etmiştir. 1597 yılında Moskova'dan dostluk ve ordu yardımları için gelen heyet hastalanıp Moskova'ya geri dönmüştür. 1599 senesinde İngiliz kâşif Sir Anthony

Geliş/Received: 05.04.2022 * Kabul/Accepted: 25.04.2022.

* Öğretim görevlisi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatı Fars Dili ve Edebiyatı ABD.

¹ İran hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. B. Hourcade, *İA*, "İran" maddesi-Fizikî ve Beşerî Coğrafya, s. 392; Said Bahtiyârî öncülüğünde çalışma grubu, *Atlas-ı Gîtâşinâsî Ostanhâ-yı İran*, s. 18; H. Kramers, "İran" maddesi-Tarihî ve Etnografik Bakış, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB, s. 1013-1030. Bölgedeki Türk varlığı için bkz. Zeki Velidî Togan, "Azerbaycan" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, 5. baskı, MEB Yay, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Eskişehir 1997, II, 97-98; Ali Kafkasyalı, *İran Türk Edebiyatı Antolojisi I-VI*, Atatürk Üniversitesi Yay, Erzurum 2002, s. 17-18.

² Dinmuhammed, Ametbek. 515. *Yıldönümünde İran-Rusya İlişkileri*, 29 Mart, 2017, <https://ankasam.org/515-yildonumunde-iran-rusya-iliskileri/>, erişim: 21.12.2020.

Shirley, Hüseyin Ali Bey, kırk kişilik bir heyetle Avrupa kırıllarıyla görüşmek için İsfahan'dan yola çıkarlar. Yola çıkışlarından üç ay sonra Moskova varan heyet iyi karşılanmaz.³

1651-1653 ve 1721-1723 yıllarında iki devlet, Kafkaslarda çatışmalar yaşamıştır. Bu iki çatışmada da İran üstün gelmiştir⁴ 1724 Binbaşı Matyoşkin kendi ordusuyla Bakü'den gemiyle Gilan iline geçer. 1725 senesi bu ordu İran'ın 15 binlik ordusunu yener, ama Büyük Petro'nun ölümüyle geri dönmek zorunda kalır. Nadir Şah döneminde 1732 ve 1735 anlaşmaları yapılarak Ruslar, İran topraklarından geri çekilir.⁵ Ancak 19. yüzyıla gelindiğinde, gittikçe zayıflayan Kaçar hanedanı hâkimiyetindeki İran, Rusya'ya karşı toprak kaybetmeye başlamıştır. 1803-1813 ve 1826-1828 yıllarında yapılan savaşlar sonucunda imzalanan Gülistan ve Türkmençay Anlaşmaları uyarınca, Rusya sınırı Aras nehrinin kuzeyine dayanmıştır; yani İran, Kafkasları kaybetmiştir.

1829 yılında Rus işgaline öfkelenen halk, tepki olarak Tahran'daki Rus büyükelçi Aleksandr Griboyedov da dahil bütün Rus heyetini katletmiştir. 1881 yılında yapılan Ahal Anlaşmasına göre İran Orta Asya'yı da Rusya'ya bırakmıştır. 1907 yılında İngiltere ve Rusya arasında yapılan anlaşmaya göre, İran'ın kuzeyini (Tebriş, Tahran, İsfahan, Meşhed şehirlerini) Rusya kontrol altına alırken; Basra körfezini ise İngiltere hakimiyet altına almıştır. İki nüfuz arasındaki bölge nötr alan olarak ilan edilmiştir. İran'la SSCB arasında 1921 yılında yapılan anlaşmaya göre, Rusya 1828 yılındaki sınırlarına çekilmiş ve İran'a Hazar'ı kullanma hakkı tanınmıştır⁶. İkinci Dünya Savaşı esnasında İran'ın tarafsız olmasına rağmen Kızıl Ordu, İran'ın kuzeyini işgal etmiştir. İran Soğuk Savaş döneminde SSCB karşısı CENTO örgütünde yer almıştır. Bununla birlikte, 19. yüzyıldan bu yana devam eden İran'daki Rus nüfuzu sona ermiştir. 1979 yılında İslam Devrimi ile İran İslam Devletinin kurulması ve Batıyla ilişkilerinin bozulması da Rus-İran ilişkilerini düzeltmemiştir.⁷

³ Keremi, Cihangir, "İran ve Rusya Tarih Sürecinde, Güvenilir Muhit ve Birlik ya Tahdit Konusu", *Fesil Name-i Tarih-i Revabet-i Harici*, XIX. yıl, sy. 75, Tahran 2018, s. 75-76.

⁴ Dinmuhammed, Ametbek. 515. *Yıldönümünde İran-Rusya İlişkileri*, 29 Mart, 2017, <https://ankasam.org/515-yildonumunde-iran-rusya-iliskileri/>, erişim: 21.12.2020.

⁵ Keremi, Cihangir, "İran ve Rusya Tarih Sürecinde, Güvenilir Muhit ve Birlik ya Tahdit Konusu", *Fesil Name-i Tarih-i Revabet-i Harici*, XIX. yıl, sy. 75, Tahran 2018, s. 76-78.

⁶ Dinmuhammed, Ametbek. 515. *Yıldönümünde İran-Rusya İlişkileri*, 29 Mart, 2017, <https://ankasam.org/515-yildonumunde-iran-rusya-iliskileri/>, erişim: 21.12.2020.

⁷ Aynı yer.

1720-1820 yılları arasında yazılmış mektup, ferman ve raporlardan oluşan *Safevilerden Kaçarlara Kadar İran ve Rus İlişkilerinin Belgeleri* adlı eser, ana hatlarıyla özetlediğimiz İran-Rus ilişkilerinin tarihi bakımından önemli arşiv belgeleri içermektedir. Kitap, Rahim ve Behruz Moselmaniyan Kobadyani'nin ortak çevirisiyle, İran Dışişleri Bakanlığı'nın Diploması Tarihi ve Esnad Merkezi tarafından basılmıştır. Kitapta, o dönemin siyasi durum ve tefekkürünü anlamak açısından faydalı olan 121 Rusça senedin Farsça çevirisi mevcuttur. Belgelerin asılları da verilmiştir. Kitapta "Giriş" bölümü bulunmadığı gibi evrakla ilgili de hiçbir tahlil veya ek bilgi mevcut değildir. Özel adların Latince yazılması, Rusça ve Farsça çevirilerin yan yana olması, tarihî sürecin devamlılığı, son bölümde yer ve şahıs adları dizininin verilmesi kitabın olumlu noktalarıdır.

Eserin içeriği hakkında daha açık bir fikir vermek niyetiyle belgeler aşağıda listelenmiştir:

1. Şah Sultan Hüseyin'den iki ülkenin arasındaki ilişkiler konusunda I. Petro'ya mektup, 23 Haziran 1720.
2. Rusya sadrazamının (başvekilinin) Şamahı ve Şirvan Hanına tavsiyesi, 21 Aralık 1720.
3. I. Petro'nun Şah Sultan Hüseyin'e mektubu, 21 Aralık 1720.
4. Rusya sadrazamının Şamahı ve Gilan hanlarına ipek alımı hakkında mektubu, 1 Haziran 1721.
5. I. Petro'nun ipek alımı hakkında Avramof ve Baskakof'a fermanı, Haziran 1721.
6. I. Petro'nun Avramof'a Rus bezirganlarının yağmalanmasına dair fermanı, 24 Haziran 1721.
7. I. Petro'nun Avramof ve Baskakof'a hasarların karşılanması hakkındaki fermanı, Ekim 1721.
8. Evrinof'un Dışişleri Bakanlığına kendi mallarına el konulması hakkında mektubu, 15 Ekim 1721.
9. I. Petro'nun Avramof'a İran makamlarıyla müzakere hakkındaki fermanı, 25 Haziran 1722.
10. I. Petro'nun Avramof'a Hazar Denizinin civarına sahiplenmek konusunda İran yetkilileriyle müzakere etmesi hakkında ferman.
11. I. Petro'nun Petreçis ve Velasof'a İran'la müzakereleri hakkındaki ferman, 31 Ekim Temmuz 1722.

12. I. Petro'nun Konsolos Avramof'a Petro huzuruna elçi gönderilmesi için himayelerin elde edilmesi fermanı, 19 Eylül 1722.
13. I. Petro'nun Avramof'a İran'a ordu gönderilme hakkında ferman, 31 Ekim 1722.
14. Avramof tarafından Petro'ya İran ordusunun hezimetini ve Rus bezirganlarına saldırı raporu, 5 Temmuz 1722.
15. Adelgiri Şamhal Tereki'nin I. Petro'dan yardım isteme mektubu, 30 Temmuz 1722.
16. Adelgiri Şamhal Tereki'nin I. Petro'ya hediye gönderme mektubu, 21 Ağustos 1722.
17. Bakülü 13 şahsın Petro'dan himaye isteme mektubu, 22 Ağustos 1722.
18. I. Petro'nun Bakülü 13 şahsın mektubuna onay mektubu, 25 Ağustos 1722.
19. Tabersan meliki Rüstem'in I. Petro'ya şehrin yeniden inşası için mektubu, 30 Ağustos 1722.
20. I. Petro'nun himayesini kazanmak için Yagun Han ve Mahmut Giri'nin mektubu, 30 Ağustos 1722.
21. I. Petro'nun Tabersan meliki Rüstem'e şehrin yeniden onarımı için onay fermanı, 1 Eylül 1722.
22. Avramof'un I. Petro'ya Tahmasb'a yardım önerisinin raporu, 8 Ekim 1722.
23. II. Tahmasb Şahın elçisi İsmail Beyin Astara Han hâkimi Velinski'ye Bakü halkına edilen yardım hakkında mektubu, 25 Nisan 1723.
24. II. Tahmasb Şahın Avramof hakkında I. Petro'ya mektubu, 26 Mayıs 1723.
25. II. Tahmasb Şahın iki ülke arasında dostluk ve İsmail Beyin takdimi hakkında I. Petro'ya mektubu, 25 Ağustos 1723.
26. II. Tahmasb'ın elçisi ve Ruslar arasında İran'ın kuzey kısmının Ruslara verilme sözleşmesi, 12 Eylül 1723.
27. Dolgorokof tarafından Dışişleri İdaresine İran hâkimlerinin bağıllık antlaşması raporu, 13 Haziran 1728.
28. Rusya'nın yüksek güvenlik şurasına Ser-leşker Lovaşof tarafından İran ve Tahmasp elçisi hakkında rapor, 2 Nisan 1729.
29. II. Tahmasp Şahın Petro Elksoviç'e Osmanlıların Afgan isyanlarına yardım etmeleri hakkında mektup, 21 Mart 1730.
30. Melike (Çarıçe) Ana İvanovna tarafından II. Tahmasp Şaha II. Petro'nun ölümü ve kendisinin tahta oturmasına dair mektubu, 31 Mayıs 1730.

31. General Lovaşof'a İran topraklarına boşaltma hakkında ferman, 1 Şubat 1731.
32. Türklerin Hemedan'a saldırıları hakkında Rus ajanların raporu, 13 Mart 1731.
33. Melike Ana İvanovona tarafından II. Tahmasp Şah'a 21 Ocak 1732 antlaşmasının onaylanma mektubu, 5 Nisan 1732.
34. İran elçisi Muhammed İbrahim Mostofi tarafından Meleke Ana İvanovona'ya barış sözleşmesine dair mektup, 12 Nisan 1732.
35. Meleke Ana İvanovona tarafından II. Tahmasp Şaha temsilci olarak Avramof'un tanıtım mektubu, 26 Haziran 1732.
36. Melike Ana İvanovona'ya Lovaşof tarafından İran ve Türklerin saldırıları hakkında rapor, 27 Haziran 1733.
37. Rusya Dışişleri Heyetinin Lovaşof'a İran ve Türklerin gergin ilişkileri ve Rusya'nın yapacaklarına dair talimatı, 31 Ağustos 1733.
38. III. Abbas Şah tarafından Melike Ana İvanovona'ya kendi tahta çıkışı ve taç giyimi hakkında mektubu. 1733 senesinin sonları.
39. Nadir Şahın Melike Ana İvanovona'ya 1723 antlaşmasına dayanarak İran vilayetlerinin geri verilmesi hakkında mektubu, 28 Ocak 1734.
40. Golitsin'in Ana İvanovona'ya Tahmasb'ın tahttan çekilişi ve Türklere karşı savaş hakkındaki mektubu, 9 Nisan 1734.
41. Nadir Şahın Melike Ana İvanovona'ya iki ülkenin dostluğu hakkında mektubu, 27 Ağustos 1734.
42. Melike Ana İvanovona'dan Nadir'e dostlukların sürdürülmesi, Golitsin'i ağırlamasından dolayı teşekkür mektubu, 23 Eylül 1734.
43. Dışişleri İdaresinden Nadir'e İran ordusunun Şamahı'ya giriş sebebinin tutanağı, 12 Ekim 1834.
44. İşgal olunmuş arazinin İran'a iadesine dair Gence antlaşması, 1735.
45. Rusya melikesinin Golitsin'e Nadir'in Osmanlılara savaş açma isteğinin onaylanmama fermanı, 7 Haziran 1735.
46. Nadir'in Rusya melikesi Ana İvanovona'ya İran arazisinden çekilmeleri ve Golitsin'in izamı için teşekkür mektubu, 13 Nisan 1736.
47. Nadir'in Melike Ana İvanovona'ya İran arazisinden çekilmeleri ve elçi izamı için teşekkür mektubu, 18 Nisan 1736.
48. Kont Ostorman'dan Nadir'e tahta geçiş tebriki ve Osmanlı Türklerine karşı hamleler, iki ülkenin Osmanlıya karşı ittihatta bulunma mektubu, 22 Haziran 1736.

50. Nadir Şah'tan Rusya melikesi Ana İvanovona'ya padişahlık mektubu, 26 Haziran 1736.
51. Rusya melikesi Ana İvanovona tarafından Nadir Şah'a taç koyma tebriki, iki ülke ilişkileri ve Osmanlı'ya saldırı mektubu, 24 Haziran 1736.
52. Nadir Şah'tan Rusya melikesi Ana İvanovona'dan gemi, 100 deniz askeri ve 100 marangoz isteme mektubu, 18 Eylül 1736.
53. Esterman'dan Nadir Şah'a iki ülke dostluğu ve Türklere karşı savaş mektubu, 17 Nisan 1737.
54. Rusya Devlet Heyetinden Astarahan Bekçisi Yonger'e II. Tahmasb'ın Rusya'ya kaçış bilgisi ve yardım edilmemesi hakkında ferman, 26 Mayıs 1738.
55. Esterman'dan Nadir Şah'a Meşhet ve Kandahar fethine dair tebrik mektubu, 10 Ekim 1738.
56. Nadir Şah'tan Rusya melikesi Ana İvanovona'ya Rusya ve Osmanlı arasında aracılık yapmak için öneri mektubu, 28 Kasım 1738.
57. Kızlar kalesinin bekçisi Albay Nikita Butin'den Astarahan hâkimine İran elçisi Serdar Han hakkında mektup, 20 Mart 1740.
58. Nesrullah Mirza'dan Esterman'a Rusya ve Osmanlı arasında Nadir Şah'ın barış yapmaya meyilli olduğu hakkında mektubu, 23 Mayıs 1740.
59. Rusya melikesi Ana İvanovona'nın Nadir Şaha İran elçisinin geri dönüşü ve Hindistan fethinin tebriki, 9 Haziran 1740.
60. Rusya melikesi Elizabet Petrovona'dan Nadir Şaha taç giyme ilanı ve dostluğun devamı konusunda mektup, 28 Kasım 1741.
61. İran elçisi Mirza Muhammed Kadı Nasır'dan Çerkaski'ye İran'a dönüş haberi ve iki ülke arasında olan dostluğun devamı konusunda mektup, 8 Şubat 1742.
62. Rusya Sadrazam Çerkaski'den İran'ın eski elçisi Mirza Muhammed Kadı Nasır'a iki ülkenin ilişkilerinin geliştirilmesi hakkında mektup, 9 Şubat 1742.
63. Rusya melikesi Elizabet Petrovona'dan Nadir Şah'a iki ülke dostluğu ve Muhammed Hüseyin Afşar sefaretini hakkında mektup, 20 Haziran 1742.
64. Rusya sadrazamı Çerkaski'den İran'ın eski elçisi Mirza Muhammed Kadı Nasır'a Andereosk köyü hakkında mektup, 19 Eylül 1742.
65. Rusya melikesi Elizabet Petrovona'dan Nadir Şaha Bratişçof sefaretini hakkında mektup, 3 Haziran 1743.

66. Rusya melikesi Elizabet Petrovona'dan Nadir Şaha İsveç'le barış sağlanması hakkında mektup, 24 Eylül 1743.
67. Elizabet Petrovona'dan Dışişleri Bakanlık Heyetine Nadir Şahın Dağıstan'a girişi hakkında mektup, 5 Şubat 1745.
68. Rusya melikesi Elizabet Petrovona'dan Golitsin'e İran'da yapacağı işler hakkında ferman, 30 Haziran 1746.
69. Çerksaf ve Kapıtvski'nin İngiltereli Can Elton'un gemi yapımı hakkında raporu, 17 Ocak 1748.
70. Muhammed Kadı Nasır tarafından Rusya sadrazamı Bestajaf Rikin'e Afşarların yeni taç giyimi, dostluk ilişkisinin devamı ve Golitsin'in geri dönüşü hakkında mektup.
71. Rusya sadrazamından Mirza Muhammed Kadı'ya yeni kıralın taç giyimi tebriki ve ilişkilerin devamı hakkında mektup, 14 Şubat 1748.
72. Golitsin ve Çerksaf tarafından Rusya melikesi Elizabet Petrovona'ya Nadir Şahın öldürülmesinden sonra İran'ın durumunu anlatan rapor, 28 Mart 1748.
73. Yeni şah İbrahim Mirza hakkında Çerksaf'ın şifreli raporu, 9 Ocak 1749.
74. Rusya melikesi Elizabet Petrovona'dan Çerksaf'a gelecekte yapacakları işler hakkında ferman, 31 Mart 1749.
75. Astarahan hâkimi İvan Briklin'in Rusya melikesi ve Dışişleri Heyetine Danilof'u göndermesi ve görevlerin hakkında rapor, 17 Ocak 1750.
76. Rus melikesinden Konsolos İvan Danilof'a, görevlerine dair ferman, 25 Mayıs 1750.
77. Fiyodor Papaf'ın Gilan'ın ve İran'ın durumu, Hacı Cemal Fumeni'nin yaptığı işler hakkında raporu, 15 Ekim 1750.
78. Danilof ile Albay Muhammed Hadi Bey arasında müzakerenin tutanağı ve Reşt'te ikamet etme isteği, 16 Ekim 1750.
79. Rusya melikesi Elizabet Petrovona'dan Astarahan hâkimi Neronaf'a Fetih Ali Han Kubayf'nin Astarahan'da mal almak için verilen ruhsat fermanı, 19 Haziran 1761.
80. Rusya melikesi II. Katerina'nın Dışişleri heyetine Rus bezirganlarının İran'da ticari faaliyet koşullarının sağlanması fermanı, 13 Haziran 1763.
81. Rusya melikesi II. Katerina'nın İran'da Rus konsolosu İgomnaf'a Rus tüccarlarının İran'da işleri ve İranlıların Rusya'ya göç etme fermanı hakkındaki sened, 3 Temmuz 1764.

82. Rusya melikesine İran'daki Rus konsolosu İgomna'ın İran hakkındaki rapor notu, 21 Mart 1765.
83. Melike II. Katerina'nın Dışişleri Heyetine Enzeli'den Beglioba'ın çağırılması ve yeni konsolos olarak Yablonski'nin atanma fermanı, 10 Mayıs 1771.
84. Enzeli'de Rus konsolosu Beglioba'ın Dışişleri Heyetine İran ve Osmanlı ilişkileri ve Gürcistan'a savaş konulu mektubu, 24 Ekim 1772.
85. Yablonski'nin Dışişleri heyetine Hidayet Han Fümeni ve ticari işler konulu mektubu, 22 Temmuz 1773.
86. Katerina'dan Enzeli'de Rus konsolos Yablonski'ye Hidayet Han Fümeni dilekçesinin ret fermanı, 31 Aralık 1773.
87. Katerina'nın İran halkına Rus ordusunun İran'a girişi ve Ağa Muhammed Han'a yardım etmeme fermanı, Mart 1796.
88. Rus Dışişleri Bakanının General Sisyanof'a Feth Ali Şaha nasıl davranacakları hakkında tasarı mektup, 27 Eylül 1804.
89. Rusya İmparatorluğuna Sisyanof'un faaliyetleri hakkında rapor, 17 Haziran 1805.
90. I. Aleksander tarafından General Gdoviç'e İranla müzakere hakkında ön ferman, Aralık 1806.
91. Gdoviç tarafından Mirza Şefi'e barış sağlanması hakkında mektup, 10 Aralık 1806.
92. Kafkas vilayetlerinin Rusya'ya verilmesi hakkında Gdoviç'in Abbas Mirza'ya yazdığı mektup, 4 Mayıs 1808.
93. General Tormasof'a İran'la müzakeresi hakkında ön mektup, 1809.
94. İki ülke arasında barış sağlanması için Tormasof'un Abbas Mirza'ya mektubu, 29 Haziran 1809.
95. İran'la müzakereler hakkında rapor, Tormasof tarafından Nikolay Petreviç Romiyantsefe mektup, 29 Haziran 1809.
96. Talış güçlerinin gönderilmesi hakkında Tormasof'un Abbas Mirza'ya mektubu, 29 Eylül 1809.
97. İran'la müzakere hakkında Tormasof tarafından Sadrazam Romiantsofa mektup, 13 Ekim 1809.
98. Rusya sadrazamı Romiantsof tarafından müzakerelerin nasıl ilerleyeceği hakkında Tormasof'a mektup, 19 Kasım 1809.
99. Rusya sadrazamı Romiantsof tarafından İran'la müzakerelerin başarısızlığı hakkında Tormasof'a mektup.

100. Rusya sadrazamı tarafından General Tormasof'a İran'la barış hakkında mektup, 6 Nisan 1810.
101. Tormasof tarafından Sadrazam Romiantsof'a İran'la barış ve Talış hanı hakkında mektup, 26 Mayıs 1810.
102. Rusya sadrazamı Romiantsof tarafından Tormasof'a İran müzakereleri hakkında mektup, 24 Haziran 1810.
103. Rusya sadrazamı Romiantsof tarafından Gürcistan ordusunun komutanı Ratişef'e İran ve Rusya arasında İngiltere'nin arabulucu olması hakkında mektup, 7 Nisan 1812.
104. Nikolay Ratişef tarafından Sadrazam Romiantsof'a İran'la barış sürecinin raporu hakkında mektup, 19 Mayıs 1812.
105. Ser-leşker Riomin tarafından Abbas Mirza'ya savaşın sona erdirilmesi ve iki ülke arasında barış konulu mektup, 4 Temmuz 1812.
106. Nikolay Ratişef tarafından Sadrazam Romiantsof'a İran'la barış ve İngiltere'nin bu barışta rolü hakkında mektup, 20 Ağustos 1812.
107. Nikolay Ratişef tarafından Sadrazam Romiantsof'a İran'la barış için yapılan işlerin rapor mektubu, 21 Eylül 1812.
108. Rusya Sadrazam Romiantsof tarafından Nikolay Ratişef'e Talış hanları hakkında mektup, 16 Nisan 1813.
109. Ratişef tarafından Çar I. Aleksander'e Gülistan antlaşması hakkında mektup, 17 Ekim 1813.
110. Ratişef tarafından Sadrazam Romiantsof'a Gülistan antlaşmasından sonra yazılan rapor mektubu, 30 Aralık 1813.
111. Mirza Şefi tarafından Rusya sadrazamına iki ülke arasında dostluk ilişkisinin devamı hakkında mektup.
112. Ratişef tarafından Romiantsof'a Abbas Mirza ile yapılan müzakere hakkında mektup, 20 Nisan 1814.
113. Rusya Dışişleri Bakanlığının elçi Yermolefi Muhammed Hüseyin Han Nizamüddeve'ye takdimi.
114. General Yermolef tarafından Rus imparatoruna İran'ın iç konuları hakkında mektup, 22 Ekim 1817.
115. Gürcistan ordu komutanı Yermolef tarafından Kasteratof'a sınır belirlenmesi için İran'la müzakereler hakkında mektup, 19 Kasım 1817.
116. Yermolef tarafından Neslrud'a Muhammed Hasan Han Avşar'ın görevi hakkında mektup, 10 Ağustos 1818.

117. Rus imparatoruna Feth Ali Şah mektubunun tercümesi, Abbas Mirza'nın veliaht olması ve iki ülkenin dostluğu, 1818.
118. Rus imparatorunun Feth Ali Şah'a iki ülkenin dostluğu hakkında ön mektubu, 8 Mayıs 1819.
119. Rus Dışişleri Bakanlığına Mazarviç'in raporu, 25 Mart 1820.
120. Yermolef tarafından Neslrud'a iki ülke arasında sınırların belirsiz olduğu hakkında mektup, 4 Mayıs 1820.
121. Yermolef tarafından Neslrud'a Talış ve Karabağ hanları hakkında mektup, 5 Haziran 1820.
122. Neslrud'dan Yermolef'e sınırların çizilme usulü hakkında mektup, 13 Haziran 1820.

Bu evrak sayesinde İran ve Rusya münasebetlerinin nasıl geliştiği; İran, Osmanlı ve Rusya arasındaki ilişkiler hakkında bilgi elde etmek imkânı doğuyor. Rusya tüccarlarının İran'da güven içinde iş yapmalarını sağlamak, İran'dan ham ipek alıp Rusya'ya göndermek, Hazar denizi ve Kafkasya bölgelerinin hâkimiyetini elde tutmak gibi konular mektuplarda kayıt altına alınmıştır. Siyasi tarih açısından Safevilerden başlayarak Kaçarlara kadar yüz senelik bir süreç içerisinde İran ve Rus ilişkilerinin nasıl başlayıp ne dereceye kadar geliştiği, mektupların incelenmesi sayesinde aydınlığa kavuşabilir. Mektup ve raporlarda İran'ın iç siyaseti ve şehirlerin kültürel durumunu da öğrenme fırsatı elde etmiş oluruz. Osmanlı, Rus ve İran arşivlerini bir arada inceleyip değerlendirmek, siyasi ve içtimai olayların nasıl doğup geliştiği hakkında bizlere yardımcı olacaktır.

Kaynakça

- Ali Kafkasyalı, *İran Türk Edebiyatı Antolojisi*, C. I-VI, Atatürk Üniversitesi Yay, Erzurum 2002.
- Said Bahtiyarî, *Atlas-Gîtâşinâsî Ostanhâ-yı İran*, Kartografi ve Coğrafya Müessesesi, Tahran, 2008.
- Dinmuhammed, Ametbek. *515. Yıldönümünde İran-Rusya İlişkileri*, 29 Mart, 2017, <https://ankasam.org/515-yildonumunde-iran-rusya-iliskileri/>, erişim: 21.12.2020.
- Cihangir Keremi, "İran ve Rusya Tarih Sürecinde, Güvenilir Muhit ve Birlik ya Tahdit Konusu", *Fesil Name-i Tarih-i Revabet-i Harici*, XIX. yıl, sy. 75, Tahran 2018.
- Ahmet Zeki Velidî Togan, "Azerbaycan" maddesi, *İslâm Ansiklopedisi*, 5. baskı, c. II, MEB Yay, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, Eskişehir 1997.